

Осман А. Ђикић

У новијем и најновијем животу српског народа у Босни и Херцеговини петиче се све више један фактор, који сваком даном све јаче утиче на цјелокупан живот и рад и постаје све пресуднији за будући развитак и стање српског елемента у овим земљама. Велики дио социјалних, политичких, културних, а особито просветних питања зависи већ и данас од тога фактора. Многа од њих се или решавају неправилно и несолидно или чекају баш због њега своје решење, да и не сломињемо привредно-економски рад, који се не може да развије како треба и који ће остати стално у уским границама и на ниском степену без њега. Тај фактор је национално питање или боље рећи јачина, развитак и степен развијене српске националне свијести код свију елемената наше домовине. Садање социјално, политичко, културно и просветно стање српског народа у Босни и Херцеговини говоре и сувише много о важности тога фактора. Недавно несретно отпочето и још дефинитивно неријешено аграрно питање, привредно-економски рад отпочет по конфесијама и унапријед осуђен на слаб и недовољан успјех, несавремено и национално развијање великог дјела просветног рада у нас, слабо осјећање националне цјелине, немање код свију елемената јаке и потребне идеје солидарног и заједничког рада у интересу цијелог народа на политичком и другим пољима и више него видно отуђивање појединих конфесија међу собом, јак су и најречитији доказ, шта значи живот и рад са осјећањем територијалне, али не и националне цјелине. То уједно упућује гдје је главно тежиште правилном и солидном решавању многих и многих социјално-политичких, културно-просветних и привредних питања код нас, и то већином питања, која директно зависе од нас.

На пољу јачања и развијања српске националне свијести код нас највише су урадили и успјели православно-славни елементи. Католички елементи, који су прије

okupacije bili u glavnom anacionalni, razvijali su se sve više pod uticajem raznih prilika i agitacija sa strane u hrišćanskom nacionalnom duhu. Muslimani su jedini do danas ostali u veliko anacionalni, strogo konfesionalni, teritorijalno i svojim interesima vezani za Bosnu bez osjećanja narodnosne cjeline sa ostalim elementima ovih zemalja. Pravi pojam svoga nacionaliteta i razvijanje srpske svijesti kod njih udarali su neprestano na čvrsti bedem vjerskog osjećanja i lažnog nacionalnog imena — Turčin — identična sa vjeron. U pogledu razvijanja i схватања националне svijesti и вјере Muslimани су у главном још у средњо-вјековним приликама. Сасвим је разумљиво, да су национално развијање и живот православног и католичког елемента, са којим и међу којима живе наши муслимани, почели да дјелују истина полако, али стално, и на anacionalne елементе, силећи их и изазивајући и код њих национални покрет у овом или овом правцу. Прилике земље и социјално-политички живот појачавају то дејство, потенцирају и убрзавају процес национализирања нашег муслиманског елемента. Тај процес постаје из дана у дан акутнији, јачи и осјетљивији. За примјером појединаца развијених у том погледу, већином интелегенције, почињу да иду и други елементи. Идеја национализирања муслиманског елемента почиње да све више хвата корјена. Међу омладином у опште, а специјално школском и школованом јавља се изразитији покрет у том погледу. Јачина тога покрета још је увијек слаба и недовољна да идеји дадне јачег полета. Прилике у којима се до сада вијековима развијао муслимански елемент код нас, васпитање и опште схватање скоро цијелог елемента, којему су идеја националитета, њен појам и потреба још сасвим страни и као нешто што се не слаже ни са жељама ни са обилежјем строго религиозно васпитаног муслимана, сметају много том покрету. Лажно схватање и идентификовање својих животних, духовних и осталих интереса са интересима Турака, држе оне, који би увиђали или су већ увидели не-

mnogonu potrebu, da muslimani odvoje cijeru od nacije i da obilježe svoju nacionalnost, u nekom strahu i nesvjetlinosti. Od nacionalno potpuno ili djelomično probuđenih muslimana ne usuđuje se skoro niko u masi, a osobito nižim slojevima, da širi i prihvata ideju nacionalnosti; rijetko i nerado i među sobom tretiraju i izjavljuju se o tome. Jedino prema inteligenciji drugih konfesija slobodniji su u tom pogledu. Međina kod mlađih i najmlađih školovanih generacija osjeća se u tome neki napredak i ako slabiji, što je ipak utješljiv i dobar znak. To držanje i pojave mogu se lako razumjeti i prilikama pravdati. Muslimani su tek počeli da se približuju nacionaliziranju. Oni se nalaze u prelaznoj fazi iz srednjovjekovne religiozne u nacionalnu. Prilikom, život i drugi elementi oko njih počimlju da djeluju na njih. Stare i najstarije generacije po prirodnom zakonu i njihovom dosadašnjem životu i vaspitaњу isključene su sasvim od uticaja ideje nacionalizma. Ona zapluskuje i zahvaća po malo i lagano novija i najnovije generacije i to onet sasvim prirodno duševno razvijeniije i drukčije vaspitane od starih generacija. Muslimani se jednom rečii tek počimlju da nacionalno bude.

Među onima sadašnje inteligencije, koji se mađe ili više osjeћаju i pokazuju nacionalizirani, a kojih je vrlo malen procenat, postoje u glavnom dve grupe. Stariji većinom sa hrvatskom a mlađi sa srpskom nacionalnom svешću. Stariji su iz onoga vremena kad se srpsko ime u Bosni svim silama potiskivalo i proganiilo, a hrvatsko naturalo i propagiralo. Čim je u tome malo ponustilo, odmah su se i prilike promijenile. Najmlađe školovane generacije pretežno su prožeti srpskom nacionalnom svешću.

Za razvijanje nacionalne svijesti osim ostalog potreban je vrlo mnogo živ primjer i agitacija. U tom pogledu stajali su muslimani do sada, kako smo naprijed rekli, vrlo slabi i pojedini izuzetci bili su vrlo

rijetosti, a osobito u mlad 10-15 godina. Za to je potrebno pored intelektualizacije i čvrsta karaktera još i istinski iskreno uvjerenje, a osobito odbacivanje svega onoga što smeta širenju i схватању идеје националности. Та прва национални радници требају још да имају воље, издржљивости, одлучности, куражи и смјелости, да своје увјерење јавно и отворено исплаку, да га шире, за њ да раде, и да се за њ боре и жртвују. Они треба да су готови и спремни да дочекају разне нападе и са разних страна и да не презају од свих неприлики и неугодности. Таких људи муслимани су до сада имали врло мало и и једини међу њима са свим потребним особинама и обилежјем националног радника у ширем обиму био је раџм Осман Ђикић. Рођен за вријеме окупације у Мостару и у уској својој анационалној средини са свим обилежјем средњевјековног схватања вјере и вјерске припадности, Осман је, природно бистар и талентован, у брзо у гимназији међу својим друговима других конфесија, од којих су само православни били васпитани још од куће у националном српском духу, осјетио најприје несвјесно, а последице све јасније и свјесније потребу, да и он мора да припада некој нацији почивући схватати, да вјера и народност нису синоними. Лектиром и ширим образовањем ширко се његов хоризонт све више и крајем свршавања ниже гимназије Осман је био већ изразити, потпуно свједочени и свјесни Србин, какав је остао до краја свога живота. Јачину његова тадањег националног схватања и убједиња најбоље илуструје факат што је због српских националних егунцијација и сарадње по српским белетристичким листовима био петјеран из петог разреда мостарске гимназије. Та појава и факат карактерише с друге стране прилике и тежњу владе, која није могла никакo да отрпи и да дозволи да се српска свијест шири уопште, а најмање међу муслиманском омладином. Србизам је и тада као и прије и дуго последице значно за владу и управника Босне исто што и нелојалност, нека врста велележаје и

револуционарна појава против које се треба борити и сузбијати је.

Додајући томе, да и сами муслимани онда нису пријемали и схватали национализам, јасно се види шта је значило у оно вријеме, да се неки Муслиман признаје Србином. После је протјеривања из гимназије продужио је Осман своје студије на страни остајући увијек петом, допуњавајући се само и усавршавајући. Ближим познавањем правих Турака (у Цариграду) и размишљајући о јаком утицају вјере на његову браћу прерадио је Осман и сасвим потпуно довршио зграду свога потпуног национализирања, одбацујући све што би и у малом могло да смета његовом националном увјерењу. Довршив студије Осман се враћа у своју домовину, коју је силно волио, спреман и одлучан да свом народу, а особито својим петовјерцима помогне, послужи и да међу њима уради што више може, не жалећи труда ни жртава. Стање муслимана у националном погледу затекао је скоро исто какво је и оставио. Један само врло мали дио интелигенције налазио се у национализираном стадију и то већином хрватског карактера. Осман се одмах дао на посао.

Познајући добро вјерско и нестварно национално увјерење муслимана и схваћајући да развитак и напредак српског елемента у Босни зависи врло много и у главном од националног развитка муслимана, Осман се предао сав на рад у муслиманском дијелу српског народа. Још одавно размишљајући о апанационалности муслимана он је дошао до увјерења, да су томе главни узроци: слабо и врло ниско културно стање њихово, немање просвећености и оскудица национално свјесне омладине, која ће да свим силама ради на националном васпитању муслимана. Од стања тих фактора зависи у главном и развитак националности, а без њих је сав рад или сасвим слаб или узалудан. Подизању просвјете, културе, писмености и просвећивању ширих и најширих маса муслиманског елемента требало је по Османовом дубоком увјерењу посветити главну пажњу и бригу. На највише класе

muslimana, koji su oдавно vrlo malo i kao ni malo obra-
 hali pažnju na ostale slojeve i kod kojih su lični
 interesi bili znatno jače razvijeni i od pjerisih, a još
 jače od izlamskih, nije ga moglo ni osloniti, a ni
 među njima raditi, bili zbog teškog njihovog naslijeđa i
 drugih prilika, koje su svaki nacionalni rad među
 muslimanima u početku ubijale. Tu leži uzrok Osma-
 novom demokratizovanju i širenju demokratizma među
 jače dvije trećine Muslimana nauštenih od svojih
 viših klasa, skoro potpuno neprosvećenih i potpuno
 anacionalnih; tu je i uzrok što je Osman veliki dio
 svoga rada i glavnu pažnju posvetio podizanju i pro-
 svećivanju nižih i najnižih slojeva muslimanskog ele-
 menta. Rad na tom polju i na takoj stvari mualan je i
 skopčan sa svijem prije nego i sa najmanjom sjenkom za-
 hvalnosti i ugodnosti. To je Osman dobro znao, na niank
 nije pokleknuo, nego je neustranljivo išao putem, koji
 je sebi obilježnio i sasvim pravilno схватko kao једини
 прави put, ако се хоће да се Muslimани културно, на-
 ционално и социјално подигну. Најприје рад у том смислу
 у старом „Мусавату“ па последије покретање „Самоуправе“
 демократског органа, рад у „Гајрету“, културно-просвјетном
 muslimанском друштву и уређивање „Гајрета“, органа
 тога друштва, била су главна поља, на којима је Osman
 ширио своје идеје. Они који су с њиме радили, који су
 га гледали и пратили његов неуморан, свестран и тежки
 рад, знају добро колико је енергије, љубави и пожрт-
 вовности уносио Osman у сваки свој рад и свако пре-
 дузеће. Све гране и сва поља друштвеног, културног и
 просвјетно-националног рада код Muslimана онога вре-
 мена, пуни су и прашуни доказа и свједоцаба какав је
 Osman био. Гесло му је и циљ био подићи свој непро-
 свијетли, некултурни и зануштени народни елемент
 без обзира на жртве, које је сматрао као задороволство
 и награду за такав рад. Да би помогао што боље своје
 задатку Osman је и свој пјеснички рад (пјесме по поје-
 диним белетристичким листовима и збирке пјесама: „Ашик-

naјaktivније и са највећим успјехом радио је на подizању муслимана, а особито омладине, у просветном, културном и друштвеном погледу. Остатак рада неосветно је ширењу свјетлости, српске литературе и ва проширању политичких слобода, демократизовању муслимана и борбе за народна права. Сав тај рад проткан је и основан на чисто српској националној бази и ишао је највише одређеном циљу. То се свуда видило и осјећало.

Овај свестран рад озбиљан и смисљен, уснио је и уснијевао што се највише могло према приликама, средина и средствима, која су му стајала на расположењу. Успјех је у главном одговарао раду, а највише међу омладином, којој се у посљедње доба највише и обраћао. Сјеме је бацано на плодно тло. Плодови ће се касније јасније видјети, а сада се осјећају и онајају само контуре њихове, које рефлектују у јаком националном српском покрету међу муслиманском омладином, а особито оном на вишим и средњим школама. О осталом дијелу живота овога правог националног радника може се само са похвалом и пијететом говорити. Измучен, истрошен и окружен љубављу и поштовањем својих многобројних пријатеља и поштовалаца закључио је очи неуморни Осман у 33. години свога живота, жалећи што му није дано, да још више уради за свој народ, али уједно и задовољан, што свој кратки живот није утрошио узалуд већ за идеју, коју је увијек поштовао и цијенио и у чију побједу није ни једног момента посумњао.

Смрт Османова врло је велик губитак за муслимански елемент српског народа. Он је ненакнадив. Елементу, који је у првој фази душевног, социјалног и националног развитка, потребни су прави синови, који ће му давати правац и водити га правом стазом, а поготово овакв радикалци као што је био Осман, који је својом несебичношћу, пожртвованошћу, интелигенцијом, бистрином погледа и одлучношћу био прави узор. Ако га омладина, са којом је и за коју је Осман највише и радио, потпуно разумједе и пође његовим трагом и путем, који је он

својим радом, животом и вједама тачно обилазно, онда ће смрт Османова бити прелаз Османови духа на мјесто, које ће омладни и на даље бити видно и одакле ће сеједати ширког момента, да их Осман гледа, храбри и поштине на мучан, трновит и моментално незахваљан рад — али рад по својим посљедицама непроцјењив и неисцпатив. То ће уједно бити и најбоља захвалност народа и подматка ономе, који је за њих живио и до своје смрти радио.

Ђ. Пејановић.

Школарско прилике у Босни и Херцеговини.

II.

Почетком 1909/10. шк. године уписало се у све школе 43.856 ученика-ца. Током године напустило је школу 2606 ђака или 5.96%. За школу способне дјеце похађало је 17.48% школу према 16.56% у прошлој шк. години. У погледу похађања школе стоји Босна и Херцеговина горе него и једна балканска држава и то преко 2 пута горе од Србије, Грчке и Црне Горе и преко 4 пута горе од Бугарске.

На једну школу долазило је просјечно по 89 ученика-ца; на државним по 95, на конфесионалним по 77 (на српско-православним по 69, а на католичким по 104) и на приватним по 73.

Успјех у основним школама био је овај:

УСПЈЕХ	Државне школе		Конфесионалне школе		Приватне школе		Свега	
	Апсолутно	Релативно	Апсолутно	Релативно	Апсолутно	Релативно	Апсолутно	Релативно
Повољно оцјењени	20165	68.84%	7974	70.64%	475	7253%	28614	69.89%
Неповољно оцјењени	4932	16.90%	2164	19.17%	147	2244%	2.263	17.61%
Остали невспелити	4168	14.26%	1160	10.19%	83	504	5.851	13.00%
Свега	29.265	100.00%	11.268	100.00%	655	100.00%	41.223	100.00%